

2. Будаев Е.В. Сучасна політична лінгвістика [Електронний ресурс]/ Е.В.Будаев, А.П.Чудинов. – Єкатеринбург. – 2006. – С. 37// Русский филологический портал. – Общее языкознание. – Политическая лингвистика и лингвистическая экспертиза.– Режим доступу до підруч.: www.philology.ru/linguistics1/budaev-chudinov-06a.htm
3. Віктор ЯНУКОВИЧ. Персональний інформаційний сервер [Електронний ресурс]/Режим доступу до сайту.: <http://www.ya2008.com.ua>
4. Динаміка політичних процесів у сучасній Україні [Електронний ресурс]/ Режим доступу до стат.: http://www.niss.gov.ua/book/Krizachenko/GI-8_cnv.htm
5. Офіційне представництво Президента України [Електронний ресурс]/Режим доступу до сайту.: <http://www.president.gov.ua>
6. Серажим К. Евфемізація у політичному дискурсі [Електронний ресурс]/ Електронна бібліотека Інституту журналістики. – Стиль і текст. – Випуск 5. – Режим доступу до стат.: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1486>
7. “Юлія Тимошенко” – персональний сайт [Електронний ресурс]/ Режим доступу до сайту.: <http://www.tymoshenko.com.ua>

The article deals with the one of pragmatic approaches in the modern ukrainian political discourse. On the examples it is considered the essence of euphemisms and dysphemisms and summarizes its most interesting characteristics.

Key words: political discourse, euphemisms, dysphemism, intentions, essence, manipulation, interesting

Т. Ф. Семашко

ДЕФІНІЦІЯ ЛЕКСИЧНОГО ЗНАЧЕННЯ СЛОВА

Сучасний стан розвитку мовознавчої науки характеризується посиленням інтересом до проблем семантичної структури слова та лексико-семантичних процесів, оскільки лексико-семантичний рівень мови є найбільш чутливим до усіх зрушень у соціумі та мовній свідомості її носіїв. Проблеми лексичної семантики в різний час і за допомогою різних методів розглядали як українські, так і зарубіжні мовознавці (О.О. Потебня, Л.О. Булаховський, Л.А. Лисиченко, О.О. Тараненко, М.П. Кочерган, В.І.Кодухов, В.О. Звєгінцев, А.А. Уфїмцева, Ю.Д. Апресян, В.Г. Гак, В.Н. Телія, О.О.Селіванова та ін.).

Помітною тенденцією в сучасних семантичних студіях є розширення дослідницької парадигми – від структурної до когнітивної, що зумовлено її антропологічним характером: мова розглядається не тільки і не стільки як об'єктивно існуюча система, але й як світ людини (соціуму) з характерною для неї системою цінностей.

Найскладнішою у лінгвістиці є проблема визначення слова та з'ясування сутності його лексичного значення.

Розуміння мови як системи, «де ніщо нічого не означає само по собі згідно зі своїми природними якостями, але де все має значення внаслідок залежності від цілого» [2, 25], зумовлює тлумачення слів як матеріальних одиниць мови, які пов'язуються між собою за певними законами. Використання закону щодо окремого слова залежить від його місця у системі, адже цілісність системи утворюється ієрархічним упорядкуванням окремих елементів, а елементи, в свою чергу, залежать від усєї системи.

Як зазначає А.А. Уфїмцева, мова може функціонувати тільки завдяки тому, що між її елементами існують зв'язки, які й визначають ці елементи. Тобто місце окремого елемента в системі визначає його роль і зміст, а значення цілого визначається зв'язками його складових частин [21, 11]. Щодо елементів або складових частин мови, то традиційно ними вважаються слова, основною характеристикою яких у системі є їх знаковість. Щоб усвідомити реальне існування слова і дати йому наукове визначення, виділяється одна з його диференційних ознак: лексичне значення.

На сьогодні у лінгвістиці не існує загальноприйнятого визначення поняття «значення», яке задовольняло б усіх. Велика кількість точок зору свідчить про складність і багатогранність поняття «лексичне значення». Концепції досліджень то заперечуючи, то доповнюючи одна одну, призводять до того, що сформулювати загальноприйняте визначення значення неможливо. Для його об'єктивного пізнання слід враховувати різні погляди.

У пропонуваній розвідці на матеріалах праць українських і зарубіжних мовознавців представлено різнобічні погляди на сутність лексичного значення слова як інваріанта інформації, зроблено спробу дослідити проблему визначення значення, а також пропонується авторська дефініція лексичного значення слова.

Значення – одна з найбільш складних не лише лінгвістичних, але й логічних, психологічних та філософських категорій. У процесі формування лексичного значення беруть участь та знаходять відображення не тільки система мови, а й мислення та навколишня дійсність. При аналізі концепцій значення лінгвісти синтезують різні погляди у певний напрямок, створюючи загальні класифікації точок зору.

Труднощі й розбіжності у тлумаченні значення багато в чому зумовлені ще й тим, що значення належить до сфери явищ, які не піддаються прямому спостереженню: лінгвіст змушений тільки через зіставлення і різні наукові міркування скласти собі про нього поняття. Саме цим пояснюється поширена концепція синтагматичного релятивізму. Згідно з нею, значення слова трактують як його «вживання та близьке застосування» [4, 39], наголошуючи на потенційній його сполучуваності (валентності) з іншими словами [6, 130]. Не можна не погодитися з критикою такого визначення значення Р.О. Будаговим, який із цього приводу зауважує: «Виходить, що значення слова — це лише його відношення до інших слів. Субстанція слова не виявляється, значення і відношення ототожнюються. Тим самим знімається проблема взаємодії значень і відношень, у системі яких наявне кожне з цих значень» [3, 9]. На його думку, приймаючи концепцію синтагматичного релятивізму, довелось би погодитись, що проблеми «значення і сполучуваність» (ширше – «слово і контекст»), яку вважає центральною більшість авторитетних лінгвістів, не існує. Насправді сполучуваність є важливим мовним показником значення слова, а не власне значенням [3, 12].

У мовознавстві існує кілька підходів до визначення поняття «значення»: семантичний, структурний, референційний та концептуальний.

Представники семантичного підходу наголошують на тому, що значення виявляє себе у мовленні, на рівні конкретного мовного акту, оскільки на рівні мовлення значення отожднюється з розумінням, а розуміння – з правилами вживання [15, 68; 5, 126].

Дослідники структурного напрямку розглядають значення на рівні мови. Мова є системою, відповідно, значення є складним утворенням. Воно має певну структуру, яка його й детермінує. Значення трактується як сукупність семантичних ознак (сем) [10, 161].

Прихильники референційного підходу щодо визначення значення спрямовують увагу на відношення слова до позамовної дійсності, тобто враховують референційні відношення. Відповідно значення тлумачиться як відображення у слові певного явища об'єктивної дійсності, як зв'язок певного звучання з певним явищем [16, 99].

Серед усіх підходів до визначення лексичного значення слова, запропонованих ученими, найпоширенішим у мові є субстанціональний, згідно з яким лексичне значення – це відображення предмета, явища чи відношення у свідомості, що входить у структуру як внутрішня його сторона. Це явище, яке можна розкласти на складники й описати як сукупність ознак [19, 8].

Деякі мовознавці пов'язують значення з поняттям, вважаючи, що значення є не що інше, як «поняття, виражене в певній системі мови і переломлене через її призму» [11, 20; 7, 63; 9, 67]. Однак повного збігу між поняттям і значенням слова немає. Не заперечуючи концепції значення як відображеного в слові поняття, мовознавці стверджують, що «значення, не зливаючись із поняттям, є його передумовою» [20, 354]. На відміну від понять, лексичні значення не універсальні, вони помітно змінюються від мови до мови.

Лексичне значення і поняття не можуть отожднюватись також через те, що в значенні відбивається не просто певна реальність, але й особливості її сприйняття та осмислення людиною, наслідком чого є наявність у значенні різного роду нашарувань у вигляді експресивно-емоційний та стилістичних відтінків, які разом складають конотативний аспект значення [1, 107; 17, 27].

Ядром лексичного значення, сукупністю його суттєвих ознак є, за словами І.М.Кобозевої, сигніфікат слова – сигніфікативне значення. Саме воно звичайно подається в тлумаченні слова і найчастіше розуміється як лексичне значення слова взагалі. Його можна представляти не тільки як сукупність суттєвих ознак, за якими виділено клас сутностей, іменованих цим словом, а й як набір необхідних і достатніх умов застосування, яким повинен відповідати об'єкт для того, щоб його можна було позначити за допомогою цього слова [8, 81-83].

Мовним відповідником сигніфіката є денотат. Під денотатом слід розуміти клас «ідентичних предметів» (для конкретних слів), або клас «однотипних ситуацій» (для абстрактних слів), об'єднаних певними ознаками [12, 17]. Ці два елементи значення (сигніфікативний і денотативний) міцно пов'язані між собою: «поняттєвий зміст слова визначає і його денотативну спрямованість», а «повне затемнення денотативної спрямованості слова призводить до повної втрати ним його поняттєвого змісту» [18, 56].

За Л.А.Лисиченко, і сигніфікат, і денотат варто розглядати як компоненти значення, а не окремі значення, оскільки лексичне значення співвідноситься з предметом чи явищем не безпосередньо, а опосередковано – через те поняття, що складається у нашій свідомості про нього [13, 14]. Сигніфікат і денотат знаходяться один з одним у відношеннях як зміст поняття до його обсягу і складають основу значення словесного знака.

Розв'язання проблеми значення залежить також і від аспекту розгляду. Одним із таких підходів є тлумачення «внутрішнього» та «зовнішнього» мовного значення. В.І. Кодухов визначає їх як структурні та інформативні значення. У першому випадку, на його думку, йдеться про семантику самих мовних одиниць; у другому – про поняттєві та інші категорії, про семантичне призначення одиниць мови і контексту [10, 157].

Розмежування «зовнішнього» та «внутрішнього» мовних значень (концептуальне, когнітивне, референційне) дозволяє говорити про те, що «зовнішнє» значення вивчається з погляду його співвіднесеності з позамовною дійсністю, а «внутрішнє» значення, або просто значення, визначається зв'язками елементів усередині системи. «Внутрішнє» значення асоціюється з лексичним значенням. Воно може трактуватися як певна даність, яка співвідноситься з дискретним матеріалом (мовними одиницями) і зумовлюється певними семантичними та синтаксичними законами функціонування і змін.

О.С. Юрченко, визначаючи слово як бінарну асиметричну структуру, де звук є одновимірним, а значення трьохвимірним, виділяє у значення три складові: категорійне, граматичне та лексичне значення. Причому, категорійне значення об'єктивно служить субстратом для лексичного значення. Власне лексичній номінації, на її думку, «передусє категорійне виділення, або вичленування мовною свідомістю певного фрагмента об'єктивної дійсності у вигляді предмета, ознаки чи дії» [22, 88].

Лексичне значення варіюється залежно від природи логіко-предметного змісту словесного знака, є формою узагальненого відображення дійсності, що конкретизується в окремих мовленнєвих актах, і комплексним поєднанням предметної віднесеності слова, понятійної співвіднесеності, що становлять власне семантичний аспект; його парадигматичних характеристик і синтагматичних властивостей, які репрезентують синтаксичний, прагматичний і стилістичний аспекти; емпіричного компонента й фонових характеристик слова [19, 7-9].

З'ясування сутності лексичного значення слова як інваріанта інформації дозволяє зробити висновок, що поняття «значення» у широкому змісті характеризує особливий клас об'єктів, які виконують у житті людини знакову функцію. Значення слова не можна отожднювати ні з поняттям, ні з денотатом, ні з будь-якою іншою позалінгвальною одиницею, оскільки лексичне значення співвідноситься з предметом чи явищем не безпосередньо, а опосередковано, через те поняття, що складається у нашій свідомості про нього.

Поділяючи думку В.М. Манакіна про те, що світ понять фіксує результати пізнання, а світ значень служить засобом їх семантичної інтерпретації для зручності передачі інформації та формування мислення [14, 64], можна

визначити, що значення у мові є триступневим, яке існує у трьох проявах залежно від рівня маніфестації: 1) концепт – на рівні когнітивно-семантичного універсалу; 2) поняття – на рівні певних соціумів у мовах окремих народів; 3) значення – на рівні слова в конкретному мовному акті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И.В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность. – Сб. науч. тр. – Издательство Санкт-Петербургского университета, 1999. – 443 с.
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Пер. с фр. – М.: Прогресс, 1974. – 447 с.
3. Будагов Р.А. Категория значения в разных направлениях современного языкознания // Вопросы языкознания, 1974. – № 4. – С.3-20.
4. Вейнрейх У. О семантической структуре языка // Новое в лингвистике. – М., 1970. – Вып. 5. – С. 14-21.
5. Звегинцев В.А. Семасиология. – М.: Издательство МГУ, 1957. – 321 с.
6. Звегинцев В.А. Теоретическая и прикладная лингвистика. Учебное пособие для филологических факультетов педагогических институтов. – М.: Просвещение, 1968. – 336 с.
7. Караулов Ю.Н. Структура лексико-семантического поля // Филологические науки. – 1972. – № 1. – С. 57-68.
8. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика: Учебник. Изд. 2-е. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 352 с.
9. Ковтун Л.С. О значении слова // Вопросы языкознания. – 1955. – № 5. – С. 65-77.
10. Кодухов В.И. Общее языкознание. Учебник для студентов филологических специальностей университетов и педагогических институтов. – М.: Высшая школа, 1974. – 303 с.
11. Колшанский Г.В. Некоторые вопросы семантики языка в гносеологическом аспекте // Принципы и методы семантических исследований. – М.: Наука, 1976. – С. 5-31.
12. Левицький В.В. Сучасне розуміння структури лексичного значення // Мовознавство. – 1982. – № 5. – С. 12-19.
13. Лисиченко Л.А. Лексико-семантична система української мови. – Харків, 1997. – 131 с.
14. Манакин В.Н. Основы контрастной лексикологии: близкородственные и родственные языки. – Киев, Кировоград: Центрально-Украинское издательство, 1994. – 262 с.
15. Мостовий М.І. Лексикологія англійської мови. – Харків: Основа, 1993. – 256 с.
16. Новиков Л.А. Семантика русского языка. – М.: Высшая школа, 1982. – 272 с.
17. Попова З.Д., Стернин И.А. Лексическая система языка: Учебное пособие. – Воронеж: Издательство ВГУ, 1993. – 148 с.
18. Соколовская Ж.П. «Картина мира» в значениях слов: «Семантические фантазии» или «катехизис» семантики?». – Таврия, 1993. – 247с.
19. Тараненко О.О. Полісемічний паралелізм і явище семантичної аналогії. – К.: Наукова думка, 1980. – 114 с.
20. Толстой Н.И. Некоторые проблемы сравнительной славянской семасиологии // Славянское языкознание: VI международный съезд славистов. – М., 1968. – С. 339-365.
21. Уфимцева А.А. Слово в лексико-семантической системе языка. – М.: Наука, 1968. – 272 с.
22. Юрченко В.С. Космический синтаксис. Бог. Человек. Слово. Лингвофилософский очерк. – Саратов: Саратовский государственный университет, 1992. – 137 с.

О. І. Степанова

МЕТАФОРА В КОГНІТИВНОМУ АСПЕКТІ

Стаття присвячується теорії метафори. Висвітлюються деякі питання когнітивної метафори, яка структурує сприйняття, мислення, пізнавальні процеси і діяльність людини.

Ключові слова: когнітивна метафора, конотатив, конотативні значення, конотативний образ, квантитативний або сигніфікативний перенос.

Ще В. фон Гумбольдт зазначав, що вивчення мови не містить у собі кінцевої мети, а разом з іншими галузями служить вищій та загальній меті пізнання людиною себе та свого ставлення до навколишнього світу.

Метафору ніколи не обминала гносеологічна увага: її теоретична історія нараховує не одне тисячоліття і увібрала в себе багатонаціональний та різноманітний досвід її вивчення. Серед персоніфікованих творців цієї історії Арістотель та Квінтіліан, Анадвардхана і Бхамачі, ал-Джурджані і Шабістарі, Гервасій Мельклейський та Еберхард, У.Оккам і П.Рамус, Дж. Віко, Г.В.Ф.Гегель, О.Потебня і О.Веселовський, Х.Ортега-і-Гасет і Цв.Тодоров, Е.Касіер і М.Блек, Е. МакКормак та ін.

Метафори пропонують колективному розумові все нові й нові проблеми, підтримуючи в ньому постійну гносеологічну напругу. Вивчення метафори завжди пов'язувалося більш чи менш опосередковано з досягненням структури та змісту свідомості як такої, в чому ніяк не можна вбачати рефлекторну примху мислення, позаяк метафоричність належить до основних атрибутів постміфологічної свідомості, вона надає останній онтологічної стійкості, що підтверджується всією практичною діяльністю свідомості, насамперед, породженню образів.

На наш погляд, метафора дедалі наполегливіше пов'язується з проблемою самоідентифікації свідомості, що призводить до пояснення її глобального значення.

Сучасні підходи до аналізу мови позначені зміщенням акценту з дослідження самодостатньої мовної системи на концептуальну, що підтверджують соціолінгвістичні, когнітивні та лінгвокультурологічні дослідження останніх років (Дж.Лакофф, А.Вежбицька, А.М.Баранов, Ю.М.Караулов, Ю.С.Степанов, Н.В.Павлович, Л.М.Синельникова, Г.М.Яворська, Т.В.Радзівська, Ф.С.Бацевич та ін.).

Когнітивні лінгвістичні дослідження накреслиють методологічно обґрунтовану та теоретично перспективну програму, спрямовану на розкриття ролі людини-творця мови в засвоєнні мовної картини світу. Характерним є вивчення мови як важливого елемента людської діяльності: мова є одночасно і одним із найважливіших її інструментів, і одним із найцінніших продуктів.

В останні два десятиліття когнітивні дослідження настільки розширили своє проблемне поле, що сьогодні варто говорити саме про когнітивний підхід: вирішення традиційних для певної науки проблем, проте такими методами, що враховують когнітивні аспекти, в яких містяться процеси сприйняття, мислення, пізнання, розуміння і пояснення.